

Žvilgsnis iš arti: Ukrainos parlamento rinkimai

Parengė Ieva Gajauskaitė, Vytauto Didžiojo Universiteto politikos mokslų doktorantūros studentė, Rytų Europos studijų centro ilgalaikės rinkimų stebėjimo misijos į Ukrainą dalyvė

2012 m. rugsėjo 26 - lapkričio 3 d. Rytų Europos studijų centras (Lietuva), Stepono Batoro fondas (Lenkija) ir Europos mainai (Vokietija) organizavo Tarptautinę pilietinės visuomenės Ukrainos parlamento rinkimų stebėjimo misiją.¹ Straipsnio autorė, viena iš misijos dalyvių, apžvelgia rinkimų stebėjimo rezultatus, kurie tarptautinės bendruomenės ir tarptautinių bei vietinių rinkimų stebėtojų buvo įvertinti kaip pažeidžiantys demokratinių rinkimų principus ir kvestionuojantys Ukrainos demokratinės raidos perspektyvas.

Rinkimų rezultatai

2012 m. lapkričio 11 d. Centrinė Ukrainos rinkimų komisija paskelbė spalio 28 dieną vykusių Ukrainos Aukščiausiosios Rados rinkimų rezultatus: valdančiajai Regionų partijai atiteko 185 iš 450 vietų parlamente, opozicinių partijų sąjungai „Tėvynė“ - 101 vieta, ultranacionalistinei partijai „Laisvė“ - 46 vietos, Ukrainos demokratiam aljansui už reformas (UDAR) - 46 vietos. Vienmandatėse rinkimų apygardose laimėjo net 43 formaliai nepartiniai kandidatai, kurių didžioji dalis yra įvardijami kaip Regionų partijos ar verslo grupių „techniniai“ kandidatai.

Rinkimų rezultatai pabrėžia tradicinį Ukrainos susiskaldymą į rytų ir vakarų regionus kultūriniu bei kalbiniu pagrindu: vakariniuose regionuose, kuriuose ukrainietiškai kalba 92-98 procentai populiacijos, nugalėjo ultranacionalistinė partija „Laisvė“ ir opozicinių partijų sąjunga, o regionuose, kuriuose rusų kalba buvo paskelbta regionine kalba, nugalėjo Regionų partija ir Ukrainos komunistų partija. Ypatingai stipriomis nacionalistinėmis nuotaikomis ir vis stiprėjančiu

¹ Misijoje dalyvavo 39 ilgalaikiai ir trumpalaikiai stebėtojai, kurie stebėjo pasiruošimą parlamento rinkimams ir rinkimų procesą Lvovo, Ternopolio, Odesos, Kijevo, Charkovo ir Dniepropetrovsko srityse.

siekiu įgyti autonomijos statusą išsiskyrė Lvovo regionas. Šiame regione beveik 40 procentų rinkėjų palaikė Laisvės partiją ir jos kandidatus vienmandatėse apygardose. Taip pat spalio viduryje Lvovo miesto meras Andriy Sadovivch paskelbė planus steigti ultranacionalistinę partiją „Savigyna“, paremtą krikščioniškomis ir nacionalistinėmis vertybėmis ir įvardino Lvovą "kovos už Ukrainos tautą ir identitetą" centru.

Rinkimų subjektai

Parlamento rinkimai vyko pagal naują rinkimų įstatymą priimtą 2012 m. lapkričio 17 d. Vadovaujantis šiuo įstatymu 225 atstovai buvo renkami vienmandatėse rinkimų apygardose, o likę 225 atstovai - pagal proporcinio atstovavimo principą, renkant kandidatus iš uždaro partijų narių sąrašo. Vienmandatėse apygardose taikyta paprastos daugumos taisyklė, o daugiamandatėse - 3 procentų barjeras buvo padidintas iki 5 procentų. Taip pat naujasis rinkimų įstatymas uždraudė rinkimuose dalyvauti partijų blokams, sumažinant mažų opozicinių partijų galimybes patekti į parlamentą.

Iš viso rinkimuose dalyvavo 5642 kandidatai: 3001 vienmandatėse rinkimų apygardose ir 2641 pagal partijų sąrašus. Kai kurios partijos užregistravo vos po kelis kandidatus vienmandatėse rinkimų apygardose ir nepateikė partijų sąrašo (iš 87 rinkimų subjektų tik 22 užregistravo partinius sąrašus), tačiau visi rinkimų subjektai gavo teisę deleguoti savo narius į rinkimų komisijas.

75 procentai visų kandidatų vienmandatėse apygardose buvo „techniniai“ kandidatai, kuriais siekta manipuluoti rinkimų sistema. „Techniniai“ kandidatai buvo registruojami:

1. siekiant deleguoti savo atstovus ir stebėtojus į apylinkių komisijas ir taip kontroliuoti balsų skaičiavimo procesą;
2. pasirenkant bendrapavardžius su kitų partijų kandidatais, siekiant suklaidinti rinkėjus ir rinkimų dieną nugvelbti kelis procentus balsų;
3. užregistruojami pasyvūs kandidatai, kurie prieš pat rinkimus atšaukia savo kandidatūrą, tačiau rinkimų biuleteniuose jų pavardės lieka, o jų surinkti balsai perskirstomi laimintiems kandidatams (kartais „techniniai“ kandidatai prieš pat rinkimus pasitraukia iš rinkimų proceso pabrėždami, kad tai daro kito kandidato labui, taip sustiprindami jo poziciją);

4. aktyvūs „techniniai“ kandidatai rašo skundus rinkimų komisijoms, pateikia ieškinius teismams, organizuoja anti-agitaciją prieš oponentus, kol jų „darbdavys“ - kitas kandidatas, gali sklandžiai organizuoti savo rinkimų kampaniją.

Rinkimų komisijos

2012 m. rugpjūčio 24 d. Centrinė rinkimų komisija priėmė sprendimą (Rezoliucija Nr. 69) visas 225 rinkimų apygardų komisijas suformuoti vienu burtų traukimu, o ne organizuojant atskirus traukimus, kurių metu būtų atsižvelgiama į apygardose pateiktus partijų rinkiminius sąrašus. Nors šis sprendimas susilaukė daug kritikos iš tarptautinių ir vietinių rinkimų stebėtojų, taip pat iš opozicinių partijų, toks pats principas buvo pritaikytas ir rugsėjo 13 dieną formuojant apylinkių komisijas (Rezoliucija Nr. 895). Šie Centrinės rinkimų komisijos sprendimai sukūrė hierarchinę ir neproporcingą partijų ir kandidatų komisijose atstovavimo sistemą. Pavyzdžiui, partijos UDAR ir „Laisvė“ apygardų komisijose nebuvo atstovaujamos iš viso, o apylinkių komisijose turėjo vos po kelis narius (daugelyje apylinkių komisijų šių partijų atstovai neužėmė pirmininko, jo pavaduotojo ar sekretoriaus pareigų)².

Vos suformavus rinkimų apygardų, o po to ir apylinkių komisijas, rinkimų subjektai ėmė masiškai keisti deleguotus narius³. Nors teise keisti paskirtus apylinkių komisijų narius pasinaudojo beveik visi rinkimų subjektai, tačiau didžiausią skaičių narių keitė „techninės“ partijos, turinčios mažai narių ir sukurtos norint sustiprinti Regionų partijos poziciją. Pasitaikė atvejų, kai partijų atstovavimo komisijose pliuralizmas buvo sukuriamas dirbtinai: komisijos primininkas, pavaduotojas ir sekretorius, nors ir atstovavo skirtingas partijas, *de facto* buvo tos pačios šeimos nariai. Netgi informacinių technologijų specialistai, kurie buvo atsakingi už rinkimų rezultatų

---

² Proporcingumo principas, organizuojant burtų traukimus, kurių metu buvo išrinkti komisijų nariai buvo pažeistas - "Jaunimas į valdžią", "Visos Ukrainos Brolybės politinė partija" užregistravo po 1 kandidatą ir jokio partijos sąrašo, bet gavo teisę deleguoti narius į visas 225 apygardų rinkimų komisijas (225 atstovai), "Viena šeima" užregistravo 1 kandidatą ir jokio partijos sąrašo, bet įgijo teisę deleguoti 212 apygardų komisijų narių, "Ukrainos anarchistų sąjunga" - 2 kandidatai - 220 komisijų nariai, "Krikščionių demokratų partija" - 3 kandidatai - 219 komisijų narių ir t.t.

³ Pavyzdžiui, apygardoje Nr. 118 Lvovo mieste pasikeitė 50 proc. komisijų pirmininkų, jų pavaduotojų ir sekretorių, o apygardoje Nr. 115 - net 80 proc. Užsitęsęs narių keitimų procesas stabdė komisijų darbą, suteikė prielaidas manipuliacijoms: pavyzdžiui, apygardoje Nr. 117 narių keitimų registracija buvo atlikta be komisijos susirinkimo, savavališkai sudarant keičiamų narių sąrašus, nepaisant narių pareiškimų, parašų ar paso kopijų trūkumo, nuslepiant informaciją nuo apygardos komisijos.

perdavimą Centrinei rinkimų komisijai taip pat palaikė ryšius su valdančiąja partija ar buvo jos nariai.

„Techninės“ partijos už tam tikrą atlygį siūlė tapti jų atstovais komisijose regioninėse bedarbių biržose registruotiems asmenims arba kartais tiesiog įtraukdavo į partinius sąrašus asmenis iš socialinės rūpybos institucijų (netgi mirusius asmenis). Ši situacija lėmė komisijų narių neprofesionalumą ir sumažino rinkimų proceso skaidrumą. Nepaisant organizuotų apmokymų apylinkių komisijų nariams, apmokymai buvo daugiau formalūs. Opozicinės partijos paraleliai organizavo apmokymus savo atstovams komisijose - šių komisijų narių kompetencijos laipsnis buvo didesnis nei „techninių“ partijų.

Be to, leidimas parlamentinėms frakcijoms, partijoms ir kandidatams net ir rinkimų dieną keisti komisijų narius leido ne tik manipuliuoti narių partine priklausomybe (apylinkių komisijose atstovai nuo skirtingų politinių partijų buvo/yra Regionų partijos nariai, skyrių vadovai ar nariai, administracijos nariai), bet ir suteikė prielaidas ne komisijų nariams (dažniausiai užregistruotiems kaip nepriklausomų kandidatų stebėtojams ar žurnalistams) lemti rinkimų komisijų susitikimų rezultata - teisinę rinkimų bazę ir Regionų partijos reikalavimus žinantys asmenys galėjo paveikti sprendimus. Atsižvelgiant į tai, kad komisijų sprendimai yra priimami kolegialiai opozicijos įtaka komisijų darbui buvo ribota, o susirinkimai - formalūs, kuriuose buvo priimami iš anksto aptarti sprendimai už uždarytų durų. Taip sprendimų rengimo procesas nebuvo skaidrus ir jo stebėti negalėjo nei vietiniai, nei tarptautiniai stebėtojai.

Rinkėjų sąrašas

Kitas svarbus etapas, kuris buvo paveiktas centralizuotai valdančiosios partijos tai rinkėjų sąrašo sudarymas. Rinkėjams buvo pateikiama mažai informacijos apie rinkėjų sąrašo sudarymo ir keitimo galimybes, maža to, nei politinės partijos, nei kandidatai, nei nevyriausybinės organizacijos ar vietinė administracija neorganizavo rinkėjų informavimo ir apmokymo kampanijos - rinkėjai net rinkimų dieną ne visada žinojo, kad rinkimai vyks pagal mišrią parlamentinių rinkimų sistemą.

Didelis rinkėjų pasyvumas suteikė prielaidas pasinaudoti keliomis manipuliacijomis falsifikuojant rinkimų rezultatus: pirminis rinkėjų sąrašas buvo trumpesnis, nei antrinis - į galutinį sąrašą buvo įtraukti mirę asmenys; namai, esantys šalia buvo įtraukti į skirtingas rinkimų apylinkes; dalis rinkėjų, pakeitę gyvenamąją vietą ir deklaravę apie savo persikėlimą, buvo įtraukti į naują rinkimų apylinkę, tačiau neišbraukti iš senosios; pasitaikė atvejų kai asmenys, pasitikrinę savo registrą Ukrainos rinkėjų sąrašė, rinkimų dieną ne tik, kad nerado savęs tos apylinkės rinkėjų sąrašė, bet ir sužinojo, kad tuo pačiu adresu buvo užregistruoti dar keli asmenys ir jiems buvo išduoti rinkėjų biuleteniai.

Rinkimų proceso organizavimas

Apylinkių komisijai skirtos patalpos buvo per mažos ir rinkimų dieną daugelyje apylinkių susidarė eilės, o dėl blogo oro sąlygų kai kurie asmenys išėjo taip ir nesulaukę galimybės balsuoti. Tokia pati situacija susiklostė transportuojant rinkimų rezultatų protokolus iš apylinkių į apygardų komisijas - nors šiame procese turėjo dalyvauti 3-4 komisijos nariai, milicininkas bei galbūt kiti komisijos nariai (ne pirmininkas, pavaduotojas ir sekretorius, kurie daugeliu atveju nebuvo opozicinių partijų atstovai), tačiau ne visada šis procesas buvo atliekamas laikantis reglamento, nes automobiliai skirti protokolų ir biuletenių transportavimui buvo tiesiog per maži. O kadangi apygardų komisijoms buvo skirtos per mažos patalpos, tai apylinkių komisijų nariai stovėjo lauke eilėje, norėdami perduoti protokolus (Ukrainos rinkėjų komitetas suteikė informaciją, kad net pasitaikė atvejų, kai apylinkių nariai dėl spūsties apygardų komisijose, grįžo namo su protokolais ir juos perdavė tik kitą dieną - spalio 29 d. vakare).

Nors beveik visose rinkimų apylinkėse buvo įdiegtas video stebėjimas, tačiau rinkimų transliavimas internetu nepadidino proceso skaidrumo - tinklas nebuvo apsaugotas nuo programišių atakų, nebuvo galima patikrinti ar visos kameros veikia visą laiką visose apylinkėse, video medžiaga negali būti panaudota teisme kaip įkaltis, nes palikta įstatymo spraga, kad įkalčiu laikomas tik analoginės TV technologijos įrašas, o instaliuotos kameros buvo skaitmeninės. 80 procentų rinkėjų tikėjosi, kad rinkimų rezultatai bus falsifikuojami. Taip pat visos opozicinės partijos tikėjosi rinkimų rezultatų falsifikavimo, panaudojant kelis metodus: karuselė (sukčiavimo būdas, kai pirmas papirktas rinkėjas iš rinkimų apylinkės išneša tuščią biuletinį, o po jo einantis

balsuoti asmuo neša jau atitinkamai pažymėtą biuletenį ir įmeta į balsavimo urną. Taip pat, kaip ir pirmasis rinkėjas, išeidamas išneša tuščią biuletenį); tiesioginis ir netiesioginis balsų pirkimas; dėl rinkėjų sąrašo „netikslumų“ apygardose likę tušti biuleteniai (ar paskelbus, kad apylinkėje biuleteniai pasibaigė) pažymimi ir 1-2 valandos prieš apylinkių komisijų uždarymą komisijos narių įmetami į urną; pridedant biuletenius, balsų skaičiavimo metu; užpildant protokolus paliekant klaidas ar netikslumus, kad biuletenis vėliau turėtų būti patikslintas; pakeičiant protokolus jų transportavimo metu.

Mažas rinkimų komisijų narių profesionalumas suteikė prielaidas klaidoms skaičiuojant balsus - daugelyje apylinkių nebuvo nei kompiuterių, nei spausdintuvų, nei skaičiavimo mašinėlių, o patys komisijos nariai net kelis kartus perskaičiuojant balsus sugebėjo neteisingai užpildyti biuletenius, kuriose turėjo būti įrašomos sudėtingos balsų skaičiavimo formulės. Biuletenių neteisingas užpildymas leidžia manipuliuoti galutiniu rezultatu - tikslinant biuletenius perskaičiuojami balsai tų partijų ar kandidatų, kurie neperžengė 5 procentų ribos ir šie balsai atitenka valdančiajai partijai ar jos satelitams. Be to, buvo uždelsiamas balsų skaičiavimo procesas, kad stebėtojams ir opozicinių partijų atstovams apygardų komisijose trūktų kantrybė ir jiems išėjus būtų galima pakeisti protokolus.

Kita svarbi problema lėmusi didžiausias abejones dėl Ukrainos parlamentinių rinkimų traktavimo kaip demokratinių buvo protokolų informacijos perdavimas, kuris įgyvendinamas tik IT specialistų ir apygardų komisijos pirmininko (kartais dar ir pavaduotojo, sekretoriaus). Ukrainos rinkėjų komitetas suteikė informaciją, kurią patvirtino ir partijos, bei kai kurie komisijų nariai, kad a) IT specialistai buvo Regionų partijos funkcionieriai b) komisijų nariai, kurie skaitė rinkimų rezultatus, IT specialistams sistemingai ir sąmoningai darė klaidas. Protokolų tikslinimo etapas buvo išnaudojamas paveikiant galutinius rinkimų rezultatus. Įvedus į Ukrainos Rinkimų sistemą neteisingus protokolų duomenis, sistema pateikė informaciją, kokios klaidos turi būti ištaisytos, kad protokolas būtų „teisingai“ užpildas. Taip apygardos pirmininkai grąžino protokolus ir reikalavimus patikslinimams apylinkių komisijoms, o šios perrašė pirminius protokolus taip, kad jie atitiktų informaciją įvestą į Rinkimų sistemą ir perduotą Centrinei rinkimų komisijai.

Reakcija į rinkimų pažeidimus

Dėl daugybinių Ukrainos parlamentinių rinkimų įstatymo pažeidimų Centrinė rinkimų komisija nusprendė surengti pakartotinius rinkimus 5 vienmandatėse rinkimų apygardose. Taip pat Regionų partijos narys Oleksandr Kozub pasiūlė rinkimų įstatymo pataisas pagal kurias pakartotiniai parlamento narių rinkimai būtų organizuojami tik tuo atveju, jei kiltų abejonių dėl rinkimų rezultatų tikslumo. Ši pataisa suteiktų dar didesnes galimybes manipuluoti rinkimų rezultatais - Centrinė rinkimų komisija turėtų galią inicijuoti pakartotinius rinkimus tose rinkimų apygardose, kuriose rinkimus būtų laimėjusios opozicinės partijos ar jų kandidatai ir vėliau paskelbti rezultatus palankius valdančiajai Regionų partijai. Taigi, nors rinkimų procesas Ukrainoje beveik baigtas, visgi politinės kovos dėl parlamento rinkimų įstatymo lems rinkimų rezultatus ne tik 5 apygardose, kuriose bus surengti pakartotiniai rinkimai, bet ir 2017 metų parlamento rinkimų rezultatus.